

vanih kamnov, da izgleda pristna. Ne ženske ne moški ne nosijo poročnega prstana, vendar pa si Evropejke prislužijo spoštovanje, če ga imajo. Prodor evropskega kiča v Maroko je najbolj viden prav pri motivih na prstanih, kajti skoraj v vsaki prodajalni ponujajo prstane z znakom Nike ali s sliko princeze Diane. Drugače pa v *sukih* prevladuje srebrni nakit s tradicionalnimi motivi - najbolj priljubljena je Fatimina roka, ki štiti pred zlim očesom - vendar ga na ženskah ni opaziti, ker ga skriva obleka.

Ženske se zato krasijo na drugačne načine. Najpogostejši je ličenje. Oči si mažejo z antimonom, ki jim poleg estet-

skega učinka predstavlja nadomestek za sončna očala, ker se ti v močni svetlobi ne blešči. Ustnice si mažejo z naravnimi rdečimi barvili, obraze pa si občasno prekrijejo z rjavo okrastim pudrom.

Krašenje s kano je privilegij nevest in poročenih žensk (in seveda turistk). Običajni so cvetlični ali geometrični vzorci na dlani. Nekatere si poslikajo cele roke od zapestja navzdol, nevesto pa porijejo od komolca navzdol. Okrasijo se tudi po petah, ker se vidijo iz *babuš*.

Berberske ženske pa si po poroki potetovirajo dele obraza. Poleg geometričnih vzorcev si vtetovirajo tudi znak družine, v katero so se primožile. Tetoviranje opravi običajno ženska iz močeve družine (moževa sestra ali bratova žena), in sicer z ogljem na brado ali čelo, včasih tudi na lica, nariše zeleni znak, nato pa s prekuhanjo iglo prebada kožo pod narisanim znakom. Postopek še enkrat ponovi, na koncu pa na tetovirano mesto pljune prežvečeno deteljo, da se rana zaceli, čezno pa zaveže ruto. Dekle se en dan ne sme umiti, znak pa po nekaj dneh dobi dokončno podobo, ko otekline in modrice izginejo.

Skratka, maroške ženske so izjemno zanimive in pisane, hkrati pa tudi precej zaprte in neizobražene. Govorijo le arabsko ali svoje berbersko narečje, zato je bila večina mojih informatorjev moških, ki pa o ženskih oblačilih vedo precej manj kot ženske same. Rezultati samega terenskega dela so zato zelo pomanjkljivi in jih je treba nujno dopolniti z literaturo.

Avtorica fotografij: Saša Poljak.

Berberka tetovira turistko.
Tamtatušt, marec 1998.

Jana Radovič

MAROKO - TURIZEM IN STIKI RAZLIČNIH KULTUR

Človeka so avanture in nova spoznanja vedno privlačili. Sam sv. Avguštin je zapisal: "Svet je knjiga in kdor ostane doma, lahko prebere le eno stran." Čeprav je človek torej že od nekdaj potoval, pa je množični turizem fenomen moderne družbe. V Maroku smo nekateri raziskovali vpliv turizma, ki ga ima na domačine in na njihov način življenja. Preden preidem na našo izkušnjo, še splošna beseda o množičnem turizmu.

Omenila sem množični turizem kot fenomen moderne družbe. Če pogledamo statistike, najdemo neverjetne številke: v svetu gre vsako leto na počitnice v tujino pol milijarde ljudi, dve milijardi in pol pa se premika v mejah posameznih držav. Ob takem številu se vprašamo o posledicah tega pojava. V zadnjem času je veliko govora o turizmu in njegovem vplivu, mediji (!) ga večkrat obravnavajo kot "uničujočega demona". Kot vsaka stvar pa ima tudi množični turizem dobre in slabe plati. Poglejmo najprej dobre: delno pripomore k vzdrževanju spomenikov, muzejski dejavnosti, ustanavljanju nacionalnih parkov... Toda že v tem lahko zasledimo tudi slabe plati: puščanje smeti v parkih, ogroženost nekaterih spomenikov zaradi množičnega obiska... Slabe plati so tudi uničevanje tradicij in njihovo spreminjanje v folklorizem. Človekova želja po eksotiki bi večkrat rada ustavila čas: stare šege in navade, magični plesi... Turista ne zanima realnost določene družbe, njeno spreminjanje v času, vsakdanje življenje domačinov... Išče

zadoščenje lastnim sanjam. To smo lahko opazili tudi v Maroku.

Večkrat sem sedela v bifeju in ob metinem čaju opazovala ljudi. V kratkem so mi (skoraj) bolj kot domačini pritegnili pozornost turisti, saj so se določeni prizori že smešno ponavljali. Pred hotelom se ustavi avtobus in vsuje se množica turistov. Kot čreda se varno držijo skupaj, nekateri odganjajo otroke, ki prosijo za bombone ali denar, drugi jih gledajo kot cirkuško atrakcijo. Se turisti sploh zavedajo (oziroma ali se zavedamo) posledic, ki jih naša potovanja povzročajo? Tretji svet s tovrstnimi stiki spozna zahodno civilizacijo, spozna svet, ki mu je večkrat vabljiv... Ko delimo otrokom na cesti bombone ali dirheme, se moramo vprašati tudi za posledice tega dejanja. Kakšen bo odnos teh otrok do turistov, ki bodo prišli za nami? Kako bodo domačini gledali na turiste, če jih brezobzirno fotografiramo le, ker se nam zdijo zanimivi? Včasih je koristno, če zamenjamo "vloge": kako bi se počutili, če bi nas nekdo fotografiral kot zanimivost, ko brez skrbi pijemo na dvorišču svojo popoldansko kavico? Ali delimo bombone na desno in levo, ko se sprehajamo po Tivoliju?

Seveda, nobena družba se ni razvijala v popolni izolaciji, stiki med kulturami so nujni za obstoj in razvoj vsake. Turizem ima dobre in slabe plati, ni ga treba demonizirati, je pa meč, katerega uporaba zahteva spretnost in odgovornost. Opazovanja odnosov turistov do domačinov pa so nas opo-

zorila tudi na odgovornost, ki jo imamo kot (bodoči) etnologji z delom na terenu: naša prisotnost pusti neizbrisno

sled, poleg tega pa sodelujemo z ljudmi in ne le z viri informacij.

Sarah Lunaček

BLIŽNJA SREČANJA S KAMERO

Posodica za čaj na moji pisalni mizi je popolnoma identične modre barve kot tista Mohatova. Samo da je njegova nekoliko večja, saj je bilo v njej dovolj sladkega čaja za šest ljudi in tudi pokrov se je bolj bahavo dvigoval nekam proti oblačnemu nebu oziroma proti vrhu votline. Sedimo pred jamo, ki je namenjena zavetju za črede ovac, kadar jih zaradi vremenskih neprilik ni mogoče spraviti v dolino, in srebamo vrel čaj, ki je kar gost od sladkorja. Vse sem posnela. Nekoliko sem bila v dvomih, ali naj sploh vzamem kamero na pašo. Moha - pastir - nas je povabil, da gremo z njim na goro, kamor vsak drugi dan žene vaško drobnico, in vseh pet nas je bilo takoj za. Ko smo se drugič ustavili, da pokadimo cigareto iz posušanih listov gorskega grmička, sem se le opogumila in ga vprašala, če lahko snemam. "*Fait ce que tu veux. Tu es libre. (Delaj kar bočeš. Svobodna si.)*" Vključila sem kamero in že čez nekaj trenutkov jo je hotel Moha. Že pred dvema dnevoma na nogometni tekmi v vasi sem mu pokazala, kako se snema. Spustil se je malo nižje po hribu, tako da nas je vse dobil v kader in se sprehajal po naših obrazih z očesom kamere, vidno fasciniran nad pripravo. Mi smo buljili vanj, saj je imela podoba pastirja sredi golih gora v gosto tkanem ogrinjalu iz ovčje volne in s kamero v rokah na nas močan učinek. Kot da bi v nas delovala predstava, da se pastir iz vasi v Atlasu kamere kvečjemu boji, kaj šele da bi zagnano snemal, sicer prevzet od svojega početja - a vendar je v tem tako zelo podoben vsem nam ali kateremukoli videoamaterju. Posnel je nas, posnel je svoje ovčice, posnel je okolico. Spraševal nas je, kje smo, kot bi želel, naj se to vidi na posnetkih, in poudaril, da smo na gori s čredo in da je življenje tu lepo.

Naslednjega dne me je k njegovi hiši zopet prignala sla, da bi zabeležila še začetek pastirskega dne, odhod ovčic iz vasi. Po krepkem zajtrku skupaj z njegovo družino sta z očetom spravila živali iz kamnite ograde. Tik nad vasjo mi je Moha nadel svoja oblačila, torbe in palico, preoblekel me je v pastirja, in hotel, naj sama ženem čredo. Seveda sem se prepustila njegovemu scenariju, navdušena nad tem, kako se mi "dogaja" vizualna antropologija. S Petrom sva že prej modrovala, da vizualna antropologija ne pomeni le golega beleženja oziroma dokumentiranja ali produciranja dokumentarcev, pač pa tudi interakcijo z ljudmi, ki jih snemamo, in da je ves čas potrebno opazovati, kaj se dogaja "na drugi strani". Kaj bi si lahko želela lepšega! Moha je samoiniciativno sprejel izziv, ki ga ponuja komunikacija prek kamere.

"Bi kdo vzel kamero?" so ponujali na enem od sestankov pred odhodom v Maroko. Nihče se ni javil. Verjetno se je vsakemu, kot tudi meni, zdelo, da ga bo to preveč oddaljilo od neposrednega doživljanja dežele. Toda potem sem pomislila, da bomo tako ali tako v skupini in zato prikrašani za neposrednost, ki ji je prepuščen samotni popotnik brez zaledja skupine domačih ljudi in hkrati brez barikade, ki naj bi jo ustvarila skupina tujcev že s samim dejstvom, da je skupina, in ki bi se ji bilo zato težje približati kot posamez-

**Berberski pastir s kamero (izposojeno).
Marec 1998.**

Foto: Jana Radovič.

niku. Toda tako prvo kot drugo se je izkazalo za zmotno. Ne le, da je celo skupina kot celota, denimo pet deklet v Tamtatuštu (in skupina, ki je tam bivala pred našo), vzpostavila prisrčen odnos z ženskami v vasi in da sem opazila, da mi zaledje varne ekipe domačih, ki se nahajajo v istem kraju, včasih daje še več poguma za individualno spuščanje v bližnja srečanja z ljudmi v tuji deželi - tudi sama kamera ni pomenila ovire v komunikaciji, pač pa raje povod zanjo: najbolj izrazito v prej opisanem dogajanju z Moho, čeprav je treba povedati, da je bilo snemanje tu nadgradnja poprejšnjega prijateljskega druženja.

A tu so še številne druge situacije, ki so vezane predvsem na odločitev, kdaj snemati in kdaj ne, s čimer se znajdemo v polju etičnih pomislekov. Tako sem sprva vsakogar spraševala, če smem snemati, ko pa se je to po moji oceni prevečkrat izteklo v poziranje ali v zavrnitev, sem ubrala drugačno taktiko. Snemala sem, kar se mi je zljubilo (seveda je bilo to še vedno stvar notranjega pretehtavanja, predvsem med mojo željo in morebitnim nelagodjem drugih), in prenehala sem le, če je pričel kdo očitno nasprotovati. Nekaj časa je trajalo tudi, da se je stalil odpor znotraj lastne skupine, ko se je tu in tam komu zazdelo, da sem s kamero preveč nadležna. Vendar je bil tu seveda mogoč pogovor in s tem razjasnitev situacije, tako da so se sopotniki na kamero sčasoma privadili in se vedli povsem naravno, za kar sem jim iz srca hvaležna. Nazadnje sem bila sama vidno bolj nesproučena, kadar je prišlo do tega, da je imel kamero kdo drug in sem bila njena tarča. Bistvena razlika med vsiljivostjo snemanja naših članov ekskurzije in Maročanov je pač v tem, da bodo prvi svoje posnetke lahko videli, od drugih pa le nekateri. In seveda v tem, da bi od mojih kolegih potencialno vsak lahko prevzel vlogo snemalca, medtem ko povprečen Maročan težko pride do kamere; da o tem, da bi šel kot turist snemat v Evropo, niti ne govorimo.